

ԵՐԿՈՒ ՆՈՐ ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹՅՈՒՆ՝

Նայ հին եւ միջնադարյան գրականությունն առանց որեւէ վերապահութեան կարելի է ազատ զուգադրել ուրիշների նույնատիպ ժառանգութեան հետ, իսկ հաճախ նաեւ ակնառու կերպով զգալ հայկականի գերազանցությունը: Եւ այս առումով ցավալի է, որ մեր մատենագրութեան շնչին մասն է միայն հասանելի օտար ընթերցողին: Ուստի բնական է, որ ազգային շտեմարանի գանձերի յուրաքանչյուր նոր թարգմանություն հույժողունելի մի գործ է: Ահա այս անգամ ռուսերեն եւ անգլերեն թարգմանությամբ միջազգային ընթերցողի ուշադրությունն են հանձնվել սուրբ Ներսես Շնորհալու հանելուկները եւ Արշակ Մագոյանի՝ «Նորհուրդ մեծ եւ սքանչելի. հայ մատենագրություն բոլորի համար» հատորը անգլերեն: Երկու գրքերն էլ մինչ այս մի քանի հրատարակություններ են ունեցել: Արշակ Մագոյանը հանելուկների գրքուկը կազմել եւ տողացի փոխադրությամբ լույս է ընծայել նախ 1984-ին՝ Երեւանում: Այնուհետեւ նոր խմբագրությամբ եւ անգլերեն ու ռուսերեն թարգմանություններով համալրված հրատարակություններ եղան 2023 թվականին՝ Ս. Էջմիածնում եւ Մոսկվայում: Այժմ՝ 2026 թվականին, կաթողիկոսի եռալեզու հանելուկներն արդեն ընթերցողին են հասնում գունավոր նկարազարդմամբ, որ կատարել է արհեստական բանականությունը՝ տարբեր պատկերներում կիրառելով ազգային խորհրդանիշներ (Գառնիի եւ Էջմիածնի տաճարներ, Մասիսներ, Անարզաբա/Անավարզայի Կամարներ, Սեւանա լիճ եւ այլն) ու հայ մանրանկարչության դրվագներ: Ժողովածուի մեջ ներառված քսան եւ յոթ հանելուկներից ազգային առումով հիշատակության արժանի են Նոյ եւ Հայկ նահապետներին, Տորք Անգեղին, Գրիգոր Լուսավոր-

* Մտացվել է՝ 6.05.2026, գրախոսվել է՝ 8.05.2026: էլ. հասցե՝ akasamanyan@yahoo.com, arshaluys.galstyan@ysu.am:

չին եւ Տրդատ Մեծին, Մովսես Խորենացուն եւ Դավիթ Անհաղթին նվիրվածները, որ հաճելի գլուխկոտրուկ լինելուց բացի նաեւ որոշակի կարեւոր գիտելիքներ են տալիս մեր անցյալի, նախնիների, հոգեւոր ու աշխարհիկ առաջնորդների, հին հեղինակների մասին: Կան նաեւ հանելուկներ Ադամի ու Նւայի, դրախտի, երկրի ու երկնքի, արեւի, աշխարհի ու ժամանակի մասին, որ ստիպում են ավելի ուշադիր եւ ճկուն մտածել անգամ քաջածանոթ երեւոյթների ու պատմությունների մասին:

Հնարավորինս հարազատ մնալով Երգեցող հայրապետի շարադրանքին՝ թարգմանությունն օտարներին ներկայանում է հանգերի եւ վանկերի համաչափ կատարելությամբ, որ հատկապես կարեւոր է նախադպրոցականների համար ընթերցվելիս:

Փոխադրություններն արվել են ազատ՝ ոչ թե բառին-բառ սկզբունքով, այլ գաղափարի փոխանցման գերակա նպատակադրմամբ, ուր այնուամենայնիվ իմաստային կորուստներն անխուսափելի են: Դեռ Սերվանտեսի բնութագրմամբ թարգմանությունը զարդարուն գորգի վերարտադրության փորձ է, որի արդյունքում նոր հյուսվածքն ասես փռվում է երեսն ի վայր. ընդհանուր նախշերն ու գունազարդումը պարզ նկատելի են լինում, սակայն ջերմացնող փափկությունն այլեւս ներքեւում է մնում²: Այլ հարց է, թե թարգմանությունների պարագային կորուստներն ինչ տոկոս են կազմում, եւ որ բաղադրիչի հաշվին է դա լինում՝ հանգավորման, վանկերի համապատասխանեցման, թե՛ իմաստից օտարանալու: Իբրեւ օրինակ կարելի է դիտարկել Հայկ նահապետի մասին հանելուկը, որի հայերեն եւ ռուսերեն տարբերակները հիմնականում նույնական են, սակայն անգլերենում հանգավորմանն ու վանկային համամասնությանը զոհ են գնացել «գեղազանգուր», «ազատություն» եւ «լեզու»՝ հանելուկի լուծման համար կարեւոր հուշումները: Բնագրին հարազատ մնալու հանգամանքն առավել պարզ կերեւա երեք տարբերակների հաջորդական դիտարկման ժամանակ: Ահա աշխարհաբար փոխադրությունը.

Բարեզոնից երբ եկաւ տուն,
 Խառտեաշ հսկան այն բանիբուն
 Երկրին, ազգին տուեց անուն,
 Լեզու, խօսուածք, ազատութիւն:

² Հմմտ. Դոն Կիխոտ, Բ., կբ.:

Առաջինը պիտի նկատելի լիներ «քաջագանգուր» բնորոշման փոխարինումը «խարտեաշոփ», որ էպպես հեռանում է Մովսես Խորենացու Հայկյան նկարագրությունից՝ ավելի մոտենալով Վիշապաքաղ Վահագնի պատկերին: Խորենացուց չէ նաեւ «բանիբունը», որ բացահայտորեն հանգի համար է ավելացել եւ արդեն աշխարհաբար փոխադրությունից անցել անգլերենին՝ արտահայտվելով «wise» բառով.

He journeyed home from Babylon,
The wise giant, not alone,
His land, his kin, his nation's throne,
All bore his name as their own.

Ռուսերենում «բանիբունը» բացակայում է՝ ապահովելով հարազատությունը Խորենացու նկարագրությանը.

Из Вавилона воротился он в свой стан —
Светловолосый, кудрявый великан.
Он имя подарил стране, народу,
Язык и нравы и свободу (էջ 34).

Թարգմանիչը փորձել է պահել հավասարակշռությունը, ո՛չ շատ գայթակղվել տաղաչափական հնարքներով, ո՛չ կառչել բնագրից, եւ դա, թերեւս, նրան հաջողվել է:

Վերելում նշեցինք, որ հաճելի գլուխկոտրուկ լինելուց բացի հանելուկները նաեւ որոշակի կարեւոր գիտելիքներ են տալիս, ներկա հրատարակությամբ ուղղվելով հատկապես օտար ընթերցողին: Օրինակ մեր դիտարկած՝ Հայկին վերաբերող երեք տարբերակները համախոս են մի կարեւոր կետում. Բելի իշխանության դեմ ելած եւ աշտարակաշինությունը մասնակցել չկամեցող հսկան Բաբելոնից հեռանում էր ոչ թե պատահական ուղղությամբ, այլ հատկաբար «վերադառնում էր տուն»՝ նախնիների երկիրը՝ այն վայրը, ուր ժամանակին հանգրվանել էր իր պապի կառուցած նավը³: Սույն գաղափարը հիմքում ունենալով՝ Նոյ նահապետին նվիրված հանելուկի համար նկարագրողում ստեղծելիս արհեստական

³ Այս կապակցությամբ տե՛ս Ծննդ. 4 Ը. 4, «Գիրք, որ կոչի Յոբելենից» («էջմիածին», 2012, Բ., 53–70), Եւսեբի Պամփիլեայ Կեսարացույ ժամանակակից երկմասնեայ, մասն Ա., Վենետիկ, 1818, էջ 35, նաեւ СЕРГЕЙ ГЛИНКА, Обзорные истории Армянского народа, часть Первая, М., 1832, էջ 44, հմմտ. «Դրուագներ Հայոց պատմության եւ բանահիտության, իրք Ա.,

բանականությունը հանձնարարված է եղել տապանը պատկերել Մասիսի ստորոտին՝ Հայոց աշխարհում, որպեսզի նույնիսկ առանց կարգալու, տեսողական ընկալման միջոցով մտապահվի պատկերը, որ թե՛ հոգեկորկրոնական, թե՛ հայրենասիրական խորհուրդ է պարունակում: Այս բազմակողմանիությունը կարեւոր հատկանիշներից է սուրբ Ներսես Շնորհալու հանելուկների, որ միտված են մատաղ սերնդին միաժամանակ հայրենասիրության եւ եկեղեցասիրության գաղափարներով տոգորել, ինչպես նաեւ նպաստել կյանքը եւ մարդկային հարաբերությունները ճանաչելուն:

Մյուս գիրքը՝ «Հայ մատենագրություն բոլորի համար», դոկտոր, պրոֆեսոր, Գեւորգյան հոգեկոր ճեմարանի, Երուսաղեմի Ժառանգավորաց վարժարանի ու Ընծայարանի, ԵՊՀ եւ ՌՀՀ դասախոս, Մայր Աթոռի «Էջմիածին» պարբերականի երբեմնի խմբագիր Արշակ Մադոյանի հեղինակածն է, որ նախորդի նման եւս մի քանի հրատարակություն է ունեցել: Հայրենի մամուլում «Նորհուրդ մեծ եւ սքանչելի» խորագրով՝ հրատարակված շարքի նյութերն առաջին անգամ միակտուր լույս ընծայեց Երուսաղեմի Հայոց պատրիարքությունը՝ 1995-ին: Այնուհետեւ գիրքը Երեւանում վերատպվեց 1999-ին: Երեւանյան մյուս հրատարակումն արդեն գրքի ռուսերեն թարգմանությունն էր՝ 2003-ին, եւ վերջապես հայերեն հերթական տպագրությունը եղավ 2008-ին՝ Թեհրանում:

Այժմ գիրքն անգլերեն թարգմանությամբ հասնում է ընթերցող ավելի լայն շրջանակի՝ հանրամատչելի շարադրմամբ վեր հանելով հայ մատենագրության առավել բնորոշ կողմերը, անդրադառնալով մեր միջնադարյան հեղինակներին եւ իրենց գործերին, որոնցից շատերն առաջին անգամ են թարգմանվել անգլերեն, իսկ հաճախ հեղինակների անուններն անգամ տառադարձված չեն եղել նշյալ լեզվով:

Գիրքն ընդգրկում է հայ բանավոր եւ գրավոր մշակույթի գրեթե բոլոր շերտերը՝ սկսած առասպելյալ Հայքից մինչեւ ԺԸ. դար՝ ազգային ժառանգության լավագույն մասունքները ներկայացնելով համաշխարհային ստեղծագործ մտքի համապատկերում: Հատվածական կամ ամբողջական փոխադրություններով ընթերցողին են ներկայացվում Գողթան երգերն ու Աբգար թագավորի, Հռիփսիմյանց, Վարդանանց, Վահան Գողթնացուն նվիրված շարականները, Դավթակ Քերթողի, Հարավային Արցախի

2017, էջ 79, «Հայկական ընտանիք», Երեւան, 2018, էջ 11, «Յետջրհեղեղեան օրերն Արարատի երկրում (ըստ հին աղբիւրների)», Երեւան, 2016, էջ 10, եւ այլն:

եւ Ուտիքի իշխան Եսայու, Գրգոր Նարեկացու, Ներսես Կլայեցու, Ֆրիկի, Հայրենների հեղինակների բանաստեղծական խոսքերը, հայ հին եւ միջնադարյան արձակի ընտրյալ նմուշները, որոնց շնորհիվ օտարները կծանոթանան մեր ազգային հոգեմտավոր հարստությանը: Այս է պատճառը, որ հրատարակության պատրաստելիս թարգմանիչը Երկու Խոսքում գիրքը բնորոշել է իբրեւ «Ուխտագնացություն առ ոգին հայկական» (էջ 7):

Երկու հրատարակությունների մասին ասվածն ի նկատ առնելով՝ բնական է դառնում, որ դրանք ժամանակին բազմակի դրական արձագանքների են արժանացել: Հանելուկներին անդրադարձել են պ. գ. թ. Արփենիկ Ղազարոսյանն⁴ ու բ. գ. թ. Արմեն Հովակիմյանը⁵, իսկ «Նորհուրդ մեծ եւ սքանչելի» հատորի ու դրա հեղինակի մասին գրված գիտական գրախոսականներում դրվատական կարծիքներ են արտահայտել անվանի բանաստեղծ, ԽՍՀՄ գրողների միության անդամ, ՀՀ պետական մրցանակների դափնեկիր Երվանդ Պետրոսյանը⁶, բ. գ. թ. դոց. Խաչատուր Վարդանյանը⁷, բ. գ. թ., դոց. Աբգար Ափինյանը⁸ պ. գ. թ. Հրաչյա Ասմարյանը⁹, բ. գ. թ. Հայկազուն Ալվրցյանը, բ. գ. թ. Ասատուր Սարյանը եւ այլք¹⁰:

Նոր հրատարակությունների մասին խոսելիս սովորաբար առաջնաչինը ներկայացվում են մատենագիտական նշումները՝ ծավալը, հրատարակչությունը, տպագրության վայրը: Սակայն վերջին տարիներին հաճախ միջազգային համարակալումն (ISBN) է կիրառվում բոլոր նշումների փոխարեն՝ համացանցային առաջին իսկ որոնման ժամանակ տրամադրելով բոլոր տվյալները: Դիտարկվող գրքերի օրինակով կարելի է պարզ պատկերացնել պատճառը. գրատպագրության ավանդական եղանակն ու սկզբունքներն աստիճանաբար զիջում են իրենց դիրքերը: Հեղինակներն այլեւս ստիպված չեն հրատարակչություն, տպարան, գրախանութ ճանապարհները մաշել: Անցյալում է մնում նաեւ տպագրման ու անգամ միջազգային համարակալման համար Գրապալատի գանձած գումարների դա-

⁴ ՌնշԲ. Թուրքերու թեան Հայկազանց. Շնորհալի կաթողիկոսին ընծայուած հրատարակութիւններ, «էջմիածին», 2023, Գ., էջ 199–201:

⁵ Տե՛ս «Նոր թեմի նոր հրատարակությունները», «էջմիածին», 2024, Յաւելուած, էջ 151–156:

⁶ «Հայք», 1996, թ. 55, 23 մարտ:

⁷ Բե՛շ, 1996, թ. 3, էջ 201–204, «Սիոն», 1997, ապրիլ–յունիս, էջ 200–203:

⁸ «Նոր-Դար», 1996, թ. 2, 17 յունուար:

⁹ «էջմիածին», 2000, թ. է., էջ 94–95:

¹⁰ «Մոլորակ» 1997, թ. 47, 14 մարտ, «Երեկոյան Երեւան», 1996, 24 ապրիլ, «Մոլորակ» 1997, թ. 47, 14 մարտ, «Կանչ», 1997, թ. 24, 18 յունիս, «Նախիջեւան», 2000, թ. 1:

րաշրջանը. Ամազոն հարթակը հեղինակային հրատարակությունների համար մեծ ասպարեզ է բացել՝ հնարավորություն ընձեռելով առանց գումարի ներդրման գրքերը հրատարակելու եւ ընթերցողին հասցնելու համար: Այս համակարգով տպագրվող գրքի հեղինակը, որեւէ, անգամ ամենաչին վճարում չի կատարում, եւ նույնիսկ միջազգային համարակալումը, որ մեր երկրում վճարովի է, Ամազոնը տրամադրում է բացարձակ անվճար: Վերանում է նաեւ տպաքանակը խանութներին եւ գրավաճառներին հասցնելու խնդիրը. այդ ամենն ստանձնում է համացանցային հարթակը՝ նոր աստիճանի հասցնելով սպասարկման եւ որակի վերահսկման չափանիշներն ու մակարդակը: Մեր անձնական օրինակով կարող ենք վկայել, որ Գերմանիայում գրքերը պատվիրելն ու ստանալը ընդամենը հինգ օր է պահանջել, իսկ ընթերցումն՝ ավելի քիչ, որովհետեւ միշտ հետաքրքիր է, թե մանկուց քաջածանոթ գործերն ու պատմությունները ինչպես են հնչում օտար լեզվով: Ուստի բարի ընթացք ենք մաղթում նոր հրատարակություններին՝ «Խորհուրդ մեծին» (232 էջ)¹¹ եւ Ներսես Շնորհալու Հանելուկներին (68 էջ)¹², որ ազգային նեղ շրջանակից ելնելով հասնում են արտաքին ընթերցողին:

ԱՐՄԵՆ ԿԱՍԱՄԱՆՅԱՆ
Բեռլին

ԱՐՇԱԼՈՒՅՍ ԳԱԼՍՏՅԱՆ
Բանասիրական գիտ. թեկնածու, Երեւան

ՀԻՄՆԱԲԱՌԵՐ

Հայ միջնադարյան գրականություն, մատենագրություն, Ներսես Շնորհալի, հանելուկներ, Արշակ Մաղոյան, Խորհուրդ մեծ և սքանչելի, բազմալեզու հրատարակություն, թարգմանական արվեստ, իմաստային և տաղաչափական կորուստներ, արհեստական բանականություն, ազգային խորհրդանիշներ, մշակութային երկխոսություն, միջազգային հանրահոշակում, Ամազոն հարթակ, ինքնահրատարակություն:

¹¹ The Great and Marvelous Mystery: Armenian Medieval Literature for Everyone, ASIN: B0GVT3Z1VT, ISBN-13]: [979–8 252 966 953:

¹² Riddles of Nerses Shnorhali: Medieval Armenian Puzzles in Three Languages: Armenian, English, and Russian, ASIN]: [B0GXWWS29Z, ISBN-13]: [979–8 257 898 877:

РЕЗЮМЕ

В статье рассматриваются два новых издания, призванных представить армянское литературное и духовное наследие более широкому международному читателю: трёхязычное (армянское, русское и английское) издание загадок Нерсеса Шнорали (ссылка на Амазон B0GXWWS29Z) и английский перевод книги Аршака Мадояна Таинство великое и дивное: Армянская словесность для всех (ссылка на Амазон B0GVT3Z1VT). Публикации рассматриваются как значительный вклад в международное распространение армянской средневековой культуры и как важное средство развития межкультурного диалога.

Особое внимание уделяется трудностям поэтического перевода, прежде всего соотношению верности оригинальному тексту и сохранения рифмы, ритма и художественной выразительности. На основе сравнительного анализа армянских, русских и английских версий отдельных загадок исследование выявляет смысловые, стилистические и структурные преобразования, неизбежно возникающие в процессе перевода. В статье показано, каким образом отдельные языковые и поэтические особенности сохраняются, изменяются или жертвуются ради достижения формальной гармонии и удобочитаемости на языке перевода.

В исследовании также рассматривается образовательное и символическое значение новых изданий, подчёркивается использование созданных с помощью искусственного интеллекта иллюстраций, включающих армянские национальные и духовные образы, а также памятники и символы, связанные с исторической памятью армянского народа. Кроме того, статья затрагивает современные тенденции книгоиздания и распространения литературы, особо отмечая роль платформы Amazon в расширении мирового доступа к произведениям армянской литературы.

В заключение отмечается, что данные издания не только способствуют популяризации армянской средневековой литературы среди иностранных читателей, но и содействуют дальнейшей интернационализации арменоведения, а также сохранению и передаче армянской культурной идентичности в современном мире.

SUMMARY

The article explores two recent publications intended to introduce Armenian literary and spiritual heritage to a broader international readership: a trilingual (Armenian, Russian, English) edition of the riddles of Nerses Shnorhali (Amazon ASIN:B0GXWWS29Z) and the English translation of Arshak Madoyan's *The Great and Marvelous Mystery: Armenian Medieval Literature for Everyone* (Amazon ASIN:B0GVT3Z1VT). These publications are examined as significant contributions to the international dissemination of Armenian medieval culture and as important means of fostering intercultural dialogue.

Particular attention is given to the challenges of poetic translation, especially to the relationship between fidelity to the original text and the preservation of rhyme, rhythm, and artistic expressiveness. Through a comparative analysis of Armenian, Russian, and English versions of selected riddles, the study reveals the semantic, stylistic, and structural transformations that inevitably arise in the process of translation. The article demonstrates how certain linguistic and poetic features are preserved, modified, or sacrificed in order to achieve formal balance and readability in the target language.

The study also discusses the educational and symbolic significance of the new editions, emphasizing the incorporation of Armenian national and spiritual imagery through AI-assisted illustrations depicting sites and symbols associated with Armenian historical memory. In addition, the article addresses contemporary developments in publishing and book distribution, highlighting the role of Amazon's self-publishing platform in expanding global access to Armenian literary works.

The article concludes that these publications not only popularize Armenian medieval literature among foreign readers, but also contribute to the wider internationalization of Armenian studies and to the preservation and transmission of Armenian cultural identity in the modern world.

